

Тема 13. Україна в процесах міжнародної міграції робочої сили

План

1. Класифікація складових та видів міжнародної міграції робочої сили.
2. Фактори міграції робочої сили.
3. Наслідки міграції на ринку праці.
4. Україна у міжнародних міграційних процесах.

1. Класифікація складових та видів міжнародної міграції робочої сили.

Міжнародна міграція робочої сили — це постійне або тимчасове переміщення працездатного населення з одних країн до інших, що викликається як економічними, так і неекономічними причинами.

У міжнародній міграції розрізняють:

- *внутрішню* міграцію робочої сили, яка здійснюється між регіонами однієї держави;
- *зовнішню* міграцію, яка здійснюється за межі держави.

До сфери міжнародної економічної діяльності належить міждержавна міграція, яка включає два взаємопов'язані процеси:

еміграція — це виїзд працездатного населення з території країни за її межі;

імміграція — це в'їзд працездатного населення на територію країни з-за її меж.

Структура міграційного обороту досить розгалужена і тому її слід характеризувати залежно від різних критеріїв (Рис. 1).

Рис. 1. ВИДИ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ РОБОЧОЇ СИЛИ

Критерій	Види міграції
За часовою ознакою	Остаточна або постійна Тимчасова <ul style="list-style-type: none">• сезонна• маятникова
За юридично-обліковою ознакою	Легальна Нелегальна
За характером прийняття рішення	Добровільна Примусова
За соціальним складом	Некваліфіковані працівники Середньотехнічний та сервісний персонал Спеціалісти та висококваліфіковані працівники Студенти Інтелігенція Підприємці
За формою трудової угоди	Індивідуальна Колективна
За типом статусу в країні прибуття	Асиміляційна Неасиміляційна

2. Фактори міграції робочої сили

Міжнародна міграція може бути викликана як економічними, так і неекономічними факторами:

Економічні фактори пов'язані з відмінностями, що існують між країнами щодо рівнів життя, заробітної платні, можливості знайти роботу (зокрема за певним фахом).

Традиційно до таких факторів відносять ті, які спрямовані на підвищення економічного рівня населення шляхом поліпшення його добробуту та рівня життя. Головними з них є:

- різний рівень економічного розвитку окремих країн. Трудові ресурси переміщуються із країн з більш низьким рівнем ВВП на душу населення в країни з більш високим рівнем життя;
- різний ступінь забезпеченості країни трудовими ресурсами. Це впливає на обсяг виробництва, на розходження в рівнях зарплати. Якщо в країні надлишок трудових ресурсів, то це створює стимул для еміграції;

- закордонна діяльність ТНК. Відбувається переміщення робітників до робочих місць у закордонних філіях ТНК;
- наявність безробіття в країні (підсилює трудову міграцію).

Неекономічні фактори пов'язані з подіями, які сприймаються економістами як певна даність, природа якої не описується суто професійними методиками. Такими факторами можуть бути стихійні лиха, війни, екологічний стан, примусове висилання людей.

Друга половина XX ст. характеризується різким зростанням міжнародної міграції з економічних причин. Хоча сучасним міграціям властиві, порівняно з великим переселенням народів в минулому, відносно менші розміри, але, враховуючи їх високу територіальну концентрацію й специфіку використання праці працівників-мігрантів, вони відіграють досить суттєву роль у системі міжнародних економічних відносин, слугуючи засобом міждержавного перерозподілу робочої сили в межах всесвітнього господарства.

3. Наслідки міграції на ринку праці

У загальносвітовому масштабі міжнародна міграція робочої сили зумовлює *оптимізацію розміщення продуктивних сил*. Цю оптимізацію можна розглядати в контексті загальної тенденції до уніфікації та зближення умов життя внаслідок міжнародного співробітництва. Справді, в багатьох випадках міграція робочої сили сприяє розв'язанню проблеми зайнятості, коли безробітні люди з однієї країни переїзять до іншої, де вони можуть знайти роботу. Але зазначену тенденцію не слід сплутувати з практичною уніфікацією, на заваді якій стоять глобальна конкуренція, інші тенденції розміщення продуктивних сил, зокрема концентрація, з одного боку, високотехнологічного, наукомісткого виробництва в країнах Заходу, ОЕСР, а з іншого — брудного, такого, що не потребує високої кваліфікації, — у країнах, що розвиваються.

Аналогічним чином можна стверджувати про певний тиск, який здійснює міграція робочої сили в напрямку *вирівнювання цін на цей фактор виробництва*. Цю тенденцію до вирівнювання можна розглядати в контексті теорії Хекшера—Оліна, теореми Самуельсона.

Інші наслідки міграції мають більш *національне «звучання»*. Інакше кажучи, вони залежать від того, чи є розглядувана країна країною в'їзду, чи країною виїзду.

У країнах походження міграція може полегшити наявне безробіття й принести їм певні валютні доходи у вигляді:

- іноземної валюти в результаті грошових переказів мігрантів;
- податків з прибутку фірм-посередників;
- особистого інвестування мігрантів;
- капіталовкладень від країн-імпортерів робочої сили, що надходять в країни-експортери міждержавними каналами;
- субсидій благодійних фондів і міжнародних організацій.

Але вона приховує в собі небезпеку втрати країною необхідної кваліфікованої робочої сили, супроводжується великими витратами в соціальній сфері й у сфері людських ресурсів.

Країни-імпортери робочої сили разом з потоком мігрантів отримують такі позитивні наслідки:

- підвищення конкурентоспроможності товарів, до виробництва яких залучаються іммігранти, за рахунок скорочення витрат (зокрема фонду з/плати), що призводить до підвищення темпів зростання економіки країни;
- стимулювання внутрішнього сукупного попиту з боку мігрантів;
- економію коштів на підготовку кваліфікованих спеціалістів, соціальні програми, купівлю патентів, ноу-хау, ліцензій в інших державах;
- надання додаткової еластичності внутрішньому ринку праці шляхом посилення конкуренції у сфері пропозиції робочої сили.

Міграція впливає на об'єм ВВП. Для країни в'їзду вона, як правило, означає можливість збільшення сукупного продукту. Навіть у найгіршому випадку, якщо іммігранти стають безробітними, вони відіграють певну роль відносно загальної зайнятості, здійснюючи понижувальний тиск на заробітну плату. Але найбільш типовою є ситуацією, за якої іммігранти посідають низькооплачувані, непрестижні робочі місця, які не потребують кваліфікованих працівників. Іммігранти виконують суспільно корисну роботу, сплачують податки до державного бюджету країни перебування. І, в зворотному порядку, симетрично негативний результат на об'єм ВВП еміграція відіграє для країни виїзду працівників.

4. Україна у міжнародних міграційних процесах

Зростання відкритості українського суспільства неминує приводить до дедалі більшого втягнення України в міжнародний обмін робочою силою. Посилення територіальної міграції населення зумовлюється такими *причинами*:

- 1) структурною перебудовою економіки і пов'язаними з нею зростанням безробіття, процесами роздержавлення власності й приватизації, які супроводжуються збільшенням мобільності капіталу, його інтенсивним міжгалузевим і географічним переливанням;
- 2) нерівномірністю в розміщенні продуктивних сил, суттєвими відмінностями в соціально-економічних умовах життя в селі і в місті, у різних регіонах країни;
- 3) різким погіршенням екологічної ситуації в окремих регіонах;
- 4) інтенсифікацією міграційних процесів на національному ґрунті;
- 5) розширенням зовнішньоекономічних зв'язків України, а також лібералізацією режиму виїзду громадян за кордон.

За матеріалами преси та оцінками експертів, за кордоном сьогодні працює від 1 до 3 млн. українських громадян, переважна частина яких влаштовується на роботу нелегально.

Загальна чисельність емігрантів з України до цього часу точно не відома, оскільки спеціальної статистики не ведеться. Більше того, невідома кількість емігрантів, які виїжджають за кордон на постійну або тимчасову роботу. Спробувати працевлаштуватися за кордоном в період поїздки за особистим запрошенням прагне половина тих, хто отримує дозвіл на виїзд. Їх можна віднести до категорії напівлегальних іммігрантів, оскільки, діставши право на виїзд у ту чи іншу країну, вони не мають при цьому дозволу на отримання роботи, але в нелегальний спосіб усе-таки отримують її.

Головними чинниками масової еміграції є:

- велика різниця в умовах життя і рівні заробітної плати в Україні й країнах Заходу;
- відсутність перспектив професійного зростання для багатьох здібних людей;
- економічна нестабільність у країні й невизначеність шляхів виходу з неї;
- відсутність безпеки громадян.

На жаль, Україна не зможе уникнути не тільки виїзду простої робочої сили, а й «відпливу умів», причому в багатьох випадках безповоротного. Економічні й професійні мотиви «відпливу умів» полягають у незадоволенні спеціалістів не тільки матеріальним станом, а й своїм статусом у суспільстві, низьким соціальним престижем, неможливістю сповна реалізувати творчі можливості.

Проте цілком очевидне й те, що масовий відплив продуктивної робочої сили, особливо вчених і спеціалістів, завдасть Україні значних економічних, інтелектуальних та моральних збитків. Виїзд кваліфікованих кадрів, молодих спеціалістів негативно вплине на професійну структуру працездатного населення, погіршить його статеві-віковий склад. Еміграція, як правило, супроводжується вимушеним розривом, нехай і не остаточним, сімейних зв'язків, їх послабленням.

Але Україна може отримати низку економічних вигод від від'їзду працездатного населення:

- 1) знизити рівень безробіття і пом'якшити таким чином соціальну напруженість у суспільстві;

- 2) значну частину заробітної плати емігранти переказуватимуть на батьківщину, що поповнить валютний

фонд країни (кошти, що переказуються емігрантами на батьківщину, становлять, за різними оцінками, 25-30 млрд. дол. США);

- 3) розроблені МОП рішення дають Україні право ставити питання про отримання компенсації за підготовку робочої сили від країн — можливих користувачів її трудових ресурсів;

- 4) надходження в країну досвіду роботи, перебудова професійної та кваліфікованої структури зайнятості, швидке й ефективне пристосування до умов світового ринку.

Міграція — це двосторонній процес. Експортуючи власну робочу силу, Україна неминує імпортуватиме іноземну робочу силу. Впровадження у виробництво закордонних технологій, освоєння «ноу-хау», створення СП, їх участь у приватизації спричинять приплив із-за кордону бізнесменів, менеджерів, комерсантів та інших фахівців. **Можливі канали припливу іммігрантів такі:**

1) повернення на батьківщину частини тих українців, котрі живуть і працюють у Росії, інших країнах колишнього Союзу. Цю проблему треба вирішувати на міждержавному рівні;

2) реєміграція патріотично налаштованих представників далекого зарубіжжя, які проживають у Північній та Південній Америці, Австралії та інших країнах світу;

3) запрошення за потреби на роботу спеціалістів і робочих кадрів з різних країн Європи, Азії, Америки за ліцензіями. Поки що Україна використовує працю іноземних робітників у тих галузях виробництва, де через важкі умови праці відчувається нестача робочих рук. Це металургійна, швейна, суконна, взуттєва, машинобудівна та деякі інші галузі;

4) в'їзд біженців, які рятують своє життя (з Нагорного Карабаху, Вірменії, Азербайджану, Південної Осетії, Чечні, Придністров'я), а також повернення раніше депортованих народів (кримських татар, німців).

У цілому по Україні ставлення до зовнішніх мігрантів можна охарактеризувати як толерантне й індиферентне.

Сьогодні Україна залишається майже не привабливою для іммігрантів, продовжує відігравати в міжнародному обміні населенням роль країни-донора.

За умов практичного вичерпання потенціалу демографічного зростання чи не єдиною можливістю збільшення загальної кількості населення України залишається активна міграційна політика. Саме міграційний приплив може компенсувати природне зменшення населення і забезпечити збалансування статеві-вікової структури населення. Однак демографічний дефіцит в Україні настільки значний, що за масштабів міграції, необхідних для його покриття, може виникнути небезпека порушення єдності та внутрішньої рівноваги суспільства, труднощі взаємоадаптації корінного і прибулого населення. Одним зі шляхів вирішення цієї проблеми є імміграція етнічних українців, вихідців з України інших національностей.

Досягненню цієї ж мети сприятиме створення умов для повернення працівників-мігрантів на батьківщину шляхом захисту їхніх прав на роботу за кордоном, працевлаштування та започаткування малого бізнесу на батьківщині. Необхідно вирішувати проблему скорочення міграційного відпливу населення України за кордон. Це сприятиме не тільки і навіть не стільки зменшенню депопуляції, скільки забезпечить поліпшення якісних характеристик населення.

Необхідно також запровадження інтеграційних програм для різних категорій іммігрантів, розробка механізмів легалізації частини іммігрантів на гуманітарних підставах, формування в суспільстві толерантного ставлення до мігрантів, постійний моніторинг, глибокі наукові дослідження міграцій. У зв'язку із цим необхідно:

— вивчити питання щодо участі України у міжнародних механізмах захисту прав працівників-мігрантів, приєднатися до відповідних конвенцій МОП, статей Європейської соціальної хартії (оновленої) та ратифікувати цей документ;

— забезпечити розробку та прийняття Державної міграційної програми, де передбачити, зокрема, заходи щодо сприяння репатріації етнічних українців і депортованих народів, розробити програму інтеграції біженців в українське суспільство, удосконалити відповідні статті законодавства;

— інтенсифікувати зусилля щодо підписання угод про працевлаштування з країнами-споживачами української робочої сили, у т.ч. про сезонне працевлаштування, стажування тощо;

— активізувати захист інтересів громадян України за кордоном шляхом впровадження спеціальних посад у дипломатичних та консульських представництвах за кордоном у країнах призначення мігрантів, створення спеціальних приймалень, забезпечення юридичних консультацій;

— створити ефективні механізми усунення масштабної трудової міграції населення за межі країни, передусім шляхом випереджаючого зниження безробіття серед молоді завдяки впровадженню комплексу спеціальних програм щодо посилення професійно-освітньої підготовки, підвищення кваліфікації, перекваліфікації, стимулювання самозайнятості та мікропідприємництва, орієнтованих саме на молодь.